

: анкета / упоряд. В. Бондар. Київ : Ярославів Вал, 2010. 368 с.

Грама Ольга – здобувач ступеня вищої освіти магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: українська дитяча проза другої половини ХХ століття.

*Олександра Григорович
Наук. керівник – к. філол. н., ст. викл. Зелененька І. А.*

РАННЯ ІСТОРИЧНА ПРОЗА ЮРІЯ МУШКЕТИКА: СЕМЕН ПАЛІЙ ТА ІВАН МАЗЕПА В ТЕНЕТАХ САМОДЕРЖАВСТВА

У творчій спадщині Юрія Мушкетика особливо знаковими є повістеві та романні твори історичної, героїчної тематики, це стратегічні для української цивілізації та державотворення епічні полотна, які незаслужено проігноровані в системі шкільної освіти. Наша розвідка присвячена проблемі ідентифікації творів мистця як кардинальних у контексті націотворення. Із 1954 року, від повісті «Семен Палій» аспіранта Київського державного університету Юрія Мушкетика, до двадцятих років ХХІ століття й далі, твори мистця, котрий нещодавно відійшов у вічність, – своєрідна художня історія України на скрижалях двох жорстоких століть, а саме ХVІІ і ХІІІ ст., барокової доби, у якій формувалася українська європейська державність і була втрачена в нерівній, підступній боротьбі з боку сусідів, боротьбі, що суперечила кодексу честі [6, с. 14].

Свого часу вельми помпезно відзначалося 300-ліття «возз'єднання» України з Росією, а «Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654-1954)» були

виголошені як офіційна концепція історії для всіх мистців СРСР. А тому не дивно, що українські письменники не уникли ідеологічного впливу, тоталітарних спецслужбівських схем, не уникнув їх і Юрій Мушкетик у своїй прозі підрадянського періоду. У повісті «Семен Палій» Іван Мазепа постає відступником від реформ Петра I, а Семен Палій, натомість, виписаний як патріот і достеменний герой. Після переосмислення значення барокової постаті реформатора Івана Мазепи й тиранії Петра I в історії України та Європи оцінка діяльності Семена Палія залишається компенсаторною, його, так би мовити, уневиннюють.

Справді, спроби гетьмана Івана Мазепи відірвати Україну від Московського царства, а згодом – Російської імперії, затьмарили ті вісімнадцять років так званого «докарлівського» періоду його гетьманування, коли Іван Мазепа, ще не заручившись підтримкою Карла XII, був у тіні Петра I, виступав багатим землевласником, а його козаки воювали на боці Московщини на величезній території, від Фінляндії до Азова, а також ліквідували башкирське повстання. Про це не часто згадують мистці та історики, відтак применшуючи значення козацтва в розбудові Московської держави.

Про характер стосунків гетьмана Івана Мазепи з полковником Семеном Палієм письменники діаспори, які, начебто, не заангажовані ідеологічно, висловлювалися на диво гостро. До прикладу, Леонід Полтава, виправдовуючи опального Івана Мазепу, написав так: «Пожертвувавши головою повсталого хвастівського полковника Семена Палія, який славно виступив проти зазіхань Польщі, гетьман Іван Мазепа зайняв своїми військами і Білу Церкву, і всю Київщину... Замість гинути мільйонам, загинула тільки одна людина-мученик. Гетьман не мав вибору. Підтримувати і далі протипольського повстанця у Хвастові означало накликати з України польського і московського війська. За необхідне довір'я гетьман заплатив Петрові I

головою Семена Палія. Старий макіавелліст, був непохитний – він не хотів мислити серцем» [3, с. 42-43].

Сталося так, що повість Юрія Мушкетика вийшла друком одночасно з ідеологічно правильною «Переяславською Радою» Натана Рибака; подібний до Пушкінської поеми «Полтава» цей антиісторичний опус, відвертий ідеологічний фальсифікат по-справжньому не оцінений і може впливати на свідомість людей [1, с. 35-36]. Апологети, на зразок полковника Капусти, схожого на майора НКВС, що був серед старшини у війську Богдана Хмельницького, а також фальсифікування фактів, подій і явищ – звична справа для науки СРСР та й звична позиція типового автора радянської вульгарної соцреалістичної літератури. Згадаємо тут і сцену з ідеологічно правильної драми Олександра Корнійчука «Богдан Хмельницький» (на зразок «Загибель ескадри»): драматург усупереч історичним фактам на Переяславську Раду, так би мовити, «привів» геройського козацького полковника Максима Кривоноса, котрий насправді помер від чуми під час боротьби з поляками за Львів ще в 1648 році... Це типові зразки того, як художній твір підганяли під ідеологічні схеми, маскуючи ці злочинні маніпуляції під художні вигадки. На жаль, це стосувалося також і Юрія Мушкетика, ідеологічні риштовання автор інтенсивно знімав уже в добу незалежності, зізнавшись свого часу, що сам невисоко оцінює більшість власних творів, а від окремих відмовився. Тому ми оцінюємо його повість «Семен Палій» як епічний твір, що був неочікувано майстерним, як для письменника-дебютанта. Прозаїк виписав характери героїв у дусі доби, передав їхні складні переживання в перебігу боротьби за свободу, панорамно зобразив життя народу України доби бароко, к. XVII – поч. XVIII ст., геополітичну ситуацію, Україну між Московським царством, згодом Російською імперією та Річчю Посполитою, передавши дух зазіхань ітервентів [5, с. 146].

Семен Палій зображений у своїй діяльності на Правобережжі, у взаєминах зі шляхтою, у момент поширення унії, під час спроби створити певний форпост православ'я; він намагався заселити землі навколо Фастова прибулими українцями з інших територій, зміцнюючи місто та фортецею, оточуючи їх ровом і валом. Хоча дозволив формувати полк король Речі Посполитої, на підконтрольній йому території поширилося самоврядування козаків. Три походи війська польського на Фастів (1691 рік, 1693 рік, 1700 рік) були ефективно відбиті, а переговори з Іваном Мазепою щодо з'єднання з Лівобережною Україною не принесли великого успіху через так званий «вічний мир» 1686 року. Юрій Мушкетик зумів детально описати дипломатичний трикутник: Іван Мазепа – Петро I – Семен Палій. Цар Московії Петро I не повністю приймав те, що доводив йому Іван Мазепа, хоча Семен Палій правий берег зробив «своїм», переслідуючи мету – вигнати поляків за Случ, про що мріяв гетьман Богдан Хмельницький. Ефективними були повстання козаків під проводом Семена Палія у взятті Білої Церкви, Корсуня і Немирова, Львова і Кам'янця, а поляки начувалися «нової Хмельниччини». Проте історично Семен Палій був не єдиним керівником цього визвольного маневру. І не лише не виставляв варту по Дніпру для перехоплення втікачів. Діяльність Семена Палія мала європейський контекст, поки він не відмовився від підтримки політики Івана Мазепи й не повірив Петрові I [3].

Насправді ж Семен Палій за закликами універсалів Яна III Собеського, короля Речі Посполитої, улітку 1683 року з підрозділом запорозьких козаків рушив на допомогу європейській коаліції до Відня, столиці Австрійської імперії. Брав участь у відбитті в Османській імперії Сеценської Естергомської та Парканської фортець в Угорському королівстві та на теренах Словаччини. Так, після цього він претендував на обрання гетьманом Правобережної України, отримавши привілей Яна III Собеського (у листах король називав Семена Палія

«богатирем з-під Відня»). Тому сейм Речі Посполитої відновив на Правобережжі козацький устрій, і Семен Палій разом з наказним гетьманом Андрієм Могилою, полковниками Захаром Іскрою, Андрієм Абазином, Самійлом Самусем, реколонізував спустошене війнами Правобережжя 25 серпня 1685 року. Потім брав участь у війні Священної ліги (Річ Посполита, Австрійська монархія, Венеція та Ватикан) з Османською імперією та в російсько-турецькій війні. У складі війська Речі Посполитої відбивав в Османів молдовську столицю Ясси.

Начебто саме «за наказом царя», спровокованим Іваном Мазепою, Семена Палія схопили, заарештували і відправили до Сибіру. Але в цій ситуації також є темні місця, оскільки Семен Палій сам підтримував взаємини з Карлом XII, це стало відомо Петрові I, а Іванові Мазепі нічого не залишалось, як підтвердити наказ царя. До того Іван Мазепа надавав кошти й підтримку родині пораненого під Ясами Семена Палія. Перед арештом Семен Палій виступив під знаменами Івана Мазепи. Натомість Юрій Мушкетик згадав у своїй повісті не лише період заслання Семена Палія, а й гетьмана Івана Самойловича, збожеволілого в тому ж таки Тобольську. Коли Іван Мазепа перейшов до Карла XII, Семена Палія цар повернув із Сибіру на прохання полковника Антіна Танського, із трьох братів, один із котрих доводився зятем Семенові Палієві (узяв за дружину його доньку Марію). Під Полтавою Семен Палій виступив проти Івана Мазепи.

Про Семена Палія складені не лише героїчні народні пісні та легенди, багатим матеріалом для Юрія Мушкетика стали поема Тараса Шевченка «Чернець», поема-балада Левка Боровиковського «Палій», повісті Федора Бурлаки «Битва на Кодимі». Згаданий цей опальний герой також у поезіях Тараса Шевченка «Іржавець», «Швачка», є одним із головних персонажів у романі Володимира Малика «Чорний вершник» (із тетралогії «Таємний посол»); герой-звитяжець завжди був і залишатиметься привабливим для

мистців, особливо для тих, чиї координати збігаються з рухом опору [4, с. 15–16].

Отже, підступна політика царської, а потім і червоної Москви, яка насправді роз'єднувала українців, мала би бути врахованою в письменницькій діяльності українців, на що натякають чимало дослідників творчості шістдесятників, зокрема, В. Дончик, М. Жулинський, Т. Гундорова, О. Забужко, А. Гуляк, М. Кондратюк, Н. Поляруш, І. Зелененька та ін. Хоча й сам автор кваліфікував свій твір як повість, за жанровими ознаками це таки історичний роман, епопея. Населений десятками персонажів, кожен з яких має своє обличчя (як портрет, так і психологічну характеристику), він є реалістичною художньою картиною подій того часу.

Література

1. Гуляк А. Історична проза Юрія Мушкетика : проблеми сучасної рецепції // Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Сер. : Філологія. 2009. Вип. 2. С. 35–59.

2. Дончик В. Істина – особистість (Проза Павла Загребельного). Літературно-критичний нарис. Київ : Рад. письменник, 1984. 248 с.

3. Дончик В. Український радянський роман : рух ідей і форм. Київ : Дніпро, 1987. 429 с.

4. Зелененька І. «Чиї це ілюзії стенають плечима, якого народу...»: Тарас Мельничук і літературний процес 60-90-х років в Україні. Монографія. Вінниця : «Едельвейс і К», 2008. 152 с.

5. Кондратюк М. Жанрова специфіка українських романів «зв'язку часів» // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту. 2004. № 15. С. 146–149.

6. Пономаренко В. Поетика та проблематика романів «Чорний Ворон» («Залишенець») та «Маруся» Василя Шкляра : дис. канд. філол. наук : 10.01.01. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 199 с.

Григорович Олександра – здобувач ступеня вищої освіти магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: українська історична проза другої половини ХХ століття.

Світлана Шалаєва

Наук. керівник – к. філол. н., ст. викл. Крупка В. П.

ЖІНОЧА ПРОЗА В АСПЕКТІ СУЧАСНИХ ЖАНРОВИХ ПРОЧИТАНЬ

Література кінця ХХ століття характеризується виникненням величезної кількості непритаманних їй раніше жанрів, це жанри масової літератури: фентезі, детектив, трилер, «жіночий» роман та ін. На таке явище літературознавці відповіли досить не структурованими, хаотичними і спорадичними опрацюваннями нового матеріалу. Дослідниця сучасної популярної літератури Н. Герасименко вказує, що «відсутність тодішньої системності у вивченні нових літературознавчих тенденцій і, як наслідок, хибне тлумачення, підміна назв деяких літературознавчих дефініцій (наприклад, «масова література» – «серединна» – «белетристика») або ж накладання визначальних ознак одних на другі нерідко можна спостерігати й досі» [1, с. 56]. Плутанина та підміна жанрів не оминула і так звану «жіночу прозу», «жіночий роман», адже саме наприкінці ХХ століття сформувалась думка, що жіноча проза – літературний продукт винятково жіночий. Тобто створений жінками для жінок та про жінок. Отож, появу теоретичних розвідок на тему сучасної, зокрема жіночої прози, можна вважати досить недавнім надбанням. Об'єктом дослідження жіноча проза стала таких науковців: В. Агеєвої, Є. Барана, О. Бойченка, І. Бондаря-